

УДК 378.1:615.825

Белоусова Наталія Володимирівна
кандидат географічних наук, доцент

Національний авіаційний університет, м.
Київ, Україна, e-mail: belousova-69@ukr.net

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Мета. Проаналізувати науково-теоретичний матеріал, який описує та характеризує природні, рекреаційні, історико-культурні ресурси Черкаської області щодо можливостей використанні їх для потреб інклюзивних туристів з урахуванням їх особливостей.

Методика. Використані аналітичний, порівняльно-географічний та синтетичний методи.

Результати. Проаналізувавши наукові публікації, пов'язані з розвитком туристичної сфери для інклюзивних туристів, особливо для людей з інвалідністю в Черкаській області, було виявлено, що наукова база має вже певні напрацювання щодо опису природних, рекреаційних, історико-культурних ресурсів, які на перспективу можна використати в якості туристичних послуг для груп інклюзивних туристів.

Наукова новизна. Аналітична оцінка наукових публікацій по ресурсно-туристичному потенціалу Черкаській області дала змогу спрогнозувати об'єктивні можливості території дослідження на предмет використання туристичних ресурсів для різних груп інклюзивних туристів, в тому числі людей з інвалідністю.

Практична значимість. Матеріали публікації можуть бути використані під час навчального процесу у вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців для української туристичної індустрії, практичній діяльності туристичних операторів і агенцій.

Ключові слова: туризм, інклюзивні туристи, люди з інвалідністю, науково-теоретичне обґрунтування

УДК 378.1:615.825

Белоусова Наталья Владимировна,
кандидат географических наук, доцент

Национальный авиационный
университет, г. Киев, Украина, e-mail:
belousova-69@ukr.net

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМА В ЧЕРКАССКОЙ ОБЛАСТИ

Цель. Проанализировать научно-теоретический материал, который описывает и характеризует природные, рекреационные, историко-культурные ресурсы Черкасской области относительно возможностей их использовании для нужд инклюзивных туристов с учетом их особенностей.

Методика. Используются аналитический, сравнительно-географический и синтетический методы.

Результаты. Проанализировав научные публикации, связанные с развитием туристической сферы для инклюзивных туристов, особенно для людей с инвалидностью в Черкасской области, было обнаружено, что научная база имеет уже определенные наработки по описанию природных, рекреационных, историко-культурных ресурсов, которые в перспективе можно использовать в качестве туристических услуг для групп инклюзивных туристов.

Научная новизна. Аналитическая оценка научных публикаций по ресурсно-туристическому потенциалу Черкасской области позволила спрогнозировать объективные возможности территории исследования на предмет использования туристических ресурсов для различных групп инклюзивных туристов, в том числе людей с инвалидностью.

Практическая значимость. Материалы публикации могут быть использованы в учебном процессе в высших учебных заведениях, осуществляющих подготовку специалистов для украинской туристической индустрии, практической деятельности туристических операторов и агентств.

Ключевые слова: туризм, инклюзивные туристы, люди с инвалидностью, научно-теоретическое обоснование

UDC 378.1:615.825

Belousova Natalya Vladimirovna, National Aviation University of Kyiv, Kyiv, Candidate of Geographical Sciences, Ukraine, e-mail: belousova-69@ukr.net Associate Professor

SCIENTIFIC-THEORETICAL RATIONALE FOR THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE TOURISM IN CHERKASY REGION

Purpose. Analyze the scientific and theoretical material that describes and characterizes the natural, recreational, historical and cultural resources of Cherkassy region regarding the possibilities of their use for the needs of inclusive tourists, taking into account their features.

The technique. Analytical, comparative geographical and synthetic methods are used.

Results. After analyzing the scientific publications related to the development of the tourism sector for inclusive tourists, especially for people with disabilities in the Cherkassy region, it was found that the scientific base has already certain achievements in describing natural, recreational, historical and cultural resources. services for groups of inclusive tourists.

Scientific novelty. Analytical evaluation of scientific publications on the resource and tourism potential of the Cherkassy region allowed to predict the objective possibilities of the study area for the use of tourism resources for various groups of inclusive tourists, including people with disabilities.

Practical significance. Publication materials can be used in the educational process in higher education institutions that train specialists for the Ukrainian tourism industry, practical activities of tour operators and agencies.

Keywords: tourism, inclusive tourists, people with disabilities, scientific and theoretical rationale

Постановка проблеми. Україна, маючи багатий історико-культурний потенціал, володіє всім необхідним для становлення та впровадження сучасної туристичної індустрії. Розробляються державні програми розвитку туристичної галузі для відродження, збереження й розвитку духовних осередків культури. Проводиться робота зі створення науково-методичних, архітектурно-реставраційних, культурно-просвітницьких та фінансово-економічних заходів із збереження і відродження історичних і культурних центрів. Однак туризм – це динамічна сфера, реалізація якої можлива при наявності певних соціоекономічних умов.

Останнім часом туризм став дієвим важелем в історичному,

політичному, духовному та культурному розвитку України. У такому контексті особливого значення набуває розвиток регіонального туризму. Насамперед, це стосується Черкащини, з її величним історичним минулим і потужним рекреаційним потенціалом.

Аналіз досліджень та публікацій. Застосовуючи проблемно-типологічний принцип, можна систематизувати наукові праці, пов'язані з туристичною тематикою Черкаської області, за напрямками наукових досліджень, об'єднавши у групи:

I група - краєзнавча тематика досліджень. Ці роботи стосуються економічного, суспільно-політичного, науково-технічного та культурного розвитку Черкаського краю та можуть бути поділені на:

а) *топоніми, легенди, перекази* - В. Гулі (Суботів Хмельницьких, 2006) та В Гончаренка (Черкащина в легендах та переказах: краєзнавчий довідник, 2006; На родині Т.Г.Шевченко, 1984), які поєднали народний фольклор із результатами археологічних досліджень 50-х – 90-х років ХХ ст., відтворюючи історію Черкащини;

б) *історія місць* – висвітлено ті чи інші аспекти краєзнавства, історії Черкащини та її історичних місць (Діденко О., В. Степанович, Б. Черномаз. Збірник археологічних пам'яток Уманщини, 2006; Герасим'юк О. Кожен українець хоч раз повинен побувати в Чигирині..., 2002; Махун С. Незламний дух "історичного патрона Запорізької Січі" (Д.І.Вишневецького), 2002);

в) *історичне краєзнавство* - монографія П.Тронька (Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи), 2000), на основі практичного досвіду історико-краєзнавчої діяльності в Україні комплексно висвітлено історію та теорію історичного краєзнавства, дисертаційне дослідження Н.Сушко (Історичні місця та розвиток туризму на Черкащині (90-ті роки ХХ століття – початок ХХІ століття));

г) *історичне краєзнавство та туризм* – цей взаємозв'язок і взаємодія проаналізовані Г. Науменком і С. Поповичем. Музеям та заповідникам Черкаської області, як основним центрам збереження культурної спадщини краю присвячені роботи В.В. Дзими, В.І. Нестеренко, І.І. Следь, В.Ф. Мицик.

До II групи включено праці, в яких розглянуті питання державного регулювання, законодавчого і правового забезпечення туристичної сфери:

а) *сучасний механізм державного регулювання сфери туризму* присвячено наукові праці Ю. Алексеевої, О. Малишевої, М. Опанасюк, В. Квартальнова та І. Валентенюк, інших дослідників;

б) *розвиток соціального туризму* – (Козловський Є. В. Державне регулювання в галузі туризму: становлення та розвиток в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук, 2008; Серьогін О. Ю. Правове регулювання міжнародних туристичних відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук, 2002; Серьогін О. Ю. Характерні

риси сучасної системи правового регулювання міжнародних туристичних відносин, 2001);

До третьої групи відносяться роботи, присвячені пам'яткознавству, формуванню заходів захисту (С. Заремби, П. Боярського) та збереження пам'яток історії України різних епох і культури, окреслено проблеми та визначено перспективи розвитку пам'яткоохоронної справи сучасної України (Горбик В. О., Г. Денисенко, М. Пархоменко. З історії охорони та збереження пам'яток в Україні, 2007).

Дослідженням пам'яткоохоронної діяльності на Черкащині займалися В.М. Мельниченко, Т.М. Федорова, О.Г. Шамрай, І.В. Чепурна, О.С. Худолей, О.М. Дубовий та О.З. Медалієва, П.В. Качалаба, Ю.П. Дудник, В.Б. Страшевич, І.Ю. Удовиченко. Проблеми законодавчого забезпечення пам'яткоохоронної роботи досліджував О.В. Мельниченко.

Дослідженням культурної спадщини області, пов'язаної з життям та діяльністю видатних постатей, займалися В.В. Гоцуляк, В.В. Масненко, М.В. Приліпко, Л.О. Харченко, С.Ю. Обрусна;

Четверта група – наукові дослідження як теоретико-методологічного, так і прикладного характеру, присвячені туризму як особливому соціально-економічному феномену ХХ-ХХІ ст. (Цибух В. І., Б. Вихристенко, С. Попович, Стан і перспективи розвитку туризму в Україні, 1999; Крачило Н. Г. Географія туризму, 1987; Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні, 2003), які з'ясували сутність, функції та механізми соціалізації туризму, зародження, становлення, еволюцію і основні напрямки розвитку туризму.

П'ята група – роботи, присвячені вивченню створення якісного туристсько-екскурсійного продукту (Л. Гончаренко, В. Гончареко, А. Гончарук А. Михайлова, Г.Науменко, С. Попович, М. Щербина), насамперед розробці туристичних маршрутів: 1) Дивосвіт Трипілья: [Туристсько-краєзнавча подорож по державному історико-культурному заповіднику «Трипільська культура»], 2006 р.; 2) Золота підкова Черкащини: [Туристсько-краєзнавча подорож Черкащиною для учнівської молоді України], 2006 р.; 3) Стежками сивої давнини. Археологічна подорож по Чигиринщині, 2005 р. [4, с. 8–12; 7, с. 159–162; 9, с. 218–223].

Шоста група – дослідження, присвячені формуванню національно-патріотичної свідомості. Пізнавально-виховний потенціал культурної спадщини Черкащини та окремі пам'ятки краю розглянуті в роботах таких авторів: Н.М. Чепурна, Д.А. Іванов, О.В. Брель, Н.В. Кукса, Н.М. Басиста, Т.В. Ярмош, Р.В. Танана, Л.І. Харченко, З.М. Куниця, Я.Л. Діденко, Т.І. Гай, В.М. Лазуренко, Ю.М. Вовкотруб, О.П. Волошин, Л.Г. Голиш, Т.А. Клименко, Т.Ю. Полякова, С.В. Козаленко. Аналіз історіографії дозволяє констатувати, що питання, пов'язані з вивченням історичних місць та розвитком туризму на Черкащині упродовж 1990-х рр. – початку ХХІ ст., перебувають у полі уваги фахівців. Водночас, спеціального, комплексного дослідження цієї теми поки ще немає.

Мета статті. Проаналізувати науково-теоретичний матеріал, який описує та характеризує природні, рекреаційні, історико-культурні ресурси Черкаської області, які можна використати для потреб інклюзивних туристів з урахуванням їх особливостей.

Виклад основного матеріалу. Від початку 1991 р. в області було окреслено стратегічні напрямки розвитку туристичної галузі: формування ефективних правових, організаційних та соціально-економічних засад реалізації державної політики у сфері туризму і курортів, збереження та раціональне використання туристичних і курортних ресурсів, стимулювання розвитку сільського, ділового, пізнавального та інших видів туризму, створення європейських стандартів для надання якісних послуг в галузях розміщення, споживання, торгівлі та транспорту. Найбільш успішно дана робота проводилася у сфері охорони пам'яток, краєзнавчій діяльності, створенні програм розвитку туризму. На даний момент розроблена ціла низка цікавих туристично-екскурсійних маршрутів, які можна систематизувати за тематикою (оглядові та тематичні), місцем проведення (сільські та міські) та організаціями, які надають туристичний продукт: *державні організації; приватні та значна кількість малих туристичних фірм*, які розробляють власні маршрути або використовують вже існуючі [4].

Позитивну роль у розвитку туристичних маршрутів відіграють традиції їх організації в минулому, а саме досвід таких туристичних підприємств, як “Супутник”, обласне туристсько-екскурсійне об'єднання “Черкаситурист” Українського акціонерного товариства з туризму і екскурсій “Укрпрофтур”, туристична компанія “БОН-тур”. Н.П. Лавріненко запропонував розширити традиційний туристсько-екскурсійний маршрут Черкаси – Чигирин – Суботів – Медведівка – Холодний Яр – Черкаси новим маршрутом «Батьківщина Максима Залізняка», який включає наступні об'єкти історико-культурної спадщини села Медведівки та його околиць: пам'ятник М. Залізнякові, столітній дерев'яний вітряний млин, “Семидубова” гора-курган (місце ймовірного поховання Богдана Хмельницького), колишня козацька варта – Стрілиця (найвища місцевість Чигиринщини). Туристичні маршрути Чигиринщиною стануть замкненими у великі та малі кола, що позитивно відобразиться на зручності подорожей краєм [5, с.173–176]. Туристичний потенціал села Лебедин Шполянського району розглянутий у праці М.М. Щербини і представлений у вигляді туристичного маршруту «Історія села Лебедин Шполянського району», присвячений культурній спадщині села, яка (як і багато інших пам'яток) залишилась поза увагою програми «Золота підкова Черкащини» [9, с.218].

Т.І. Гай акцентує увагу на пам'ятці архітектури, складовій частині історико-архітектурного заповідника “Стара Умань” – костьолі Успіня Богородиці, та унікальній картинній галереї, що розмістилася у ньому. Уманська галерея – єдиний художній музей в СНД, що має в своїй колекції

живопис представника флорентійської школи Джузеппе Беццуолі (“Ісус Христос і самарянка”, 1843 р.) [2, с.246–252, 250].

Історико-архітектурний потенціал історичного регіону Черкащини розглянутий у дисертації Т.М. Гарнік. Вчений виявив історико-культурні зони Черкащини на основі архітектурного потенціалу її населених пунктів, та запровадив комплексний підхід щодо охорони, відновлення та використання архітектурної спадщини в контексті розвитку даного регіону [3; 8]. Серед об'єктів культурної спадщини Черкащини, що активно досліджуються вченими, окреме місце займають пам'ятки археології краю, яких нараховується: 9266 об'єктів історико-культурної спадщини, 7169 з яких – пам'ятки археології, тобто 77% [1]. Задля розвитку археологічного пізнавального туризму, а також дослідження археологічних культур було створено заповідник “Трипільська культура” з адміністративним центром у селі Легедзине. З 4392 відомих трипільських поселень 2042 знаходяться на території дев'ятнадцяти областей України. В Черкаській області відомо 278 пам'яток трипільського періоду. З двадцяти чотирьох найбільших трипільських поселень періоду розквіту даної культури вісімнадцяти знаходяться в межах Тальнівського, Уманського та Звенигородського районів Черкаської області [6, с.167–172, 170]. Тобто, Черкащина має всі передумови стати лідером з культурно-пізнавального, археологічного туризму. Але цілеспрямованих туристичних маршрутів, розроблених для різних груп інклюзивних туристів поки-що доволі мало. Така ситуація пов'язана, перш за все, з економічною доцільністю створення та впровадження інклюзивних маршрутів у рамках роботи туристичної агенції, її можливостями забезпечити транспортні вимоги до переміщення на певні відстані людей, наприклад, з особливими потребами, обмеження груп інклюзивних туристів за кількісними показниками (група людей з інвалідністю), що збільшує витрати на використання будь-яких маршрутів.

Окрім того, для певних груп інклюзивних туристів необхідні спеціальні зручності у готелях (ліфти, підйомники, траволатори, зручності у номерах, можливість безперешкодного переміщення людей на візках, наявність кнопок визву тощо) та об'єктах харчування (спеціалізоване меню для групи туристів чи кожного туриста окремо). Значною вимогою щодо проведення туристичних подорожей для пенсіонерів і людей з інвалідністю є тривалість туристичного маршруту (часті зупинки в спеціально обладнаних для таких людей містах). Для туристів таких інклюзивних груп необхідно передбачити, при необхідності, супровід фахівця не тільки туристичної агенції але й спеціаліста – медика (психолога, психотерапевта, фізіолога та ін.). Менші вимоги до проведення туристичних маршрутів мають інші інклюзивні туристи: багатодітні сім'ї, військовослужбовці, переселенці та ін.

Враховуючи значну кількість вимог до проведення туристичних подорожей для окремих груп інклюзивних туристів, туристичні агенції не вбачають рентабельним розробку та впровадження таких маршрутів. Тим

більше, що кожна з груп інклюзивних туристів, як правило, має низький рівень соціального (фінансового) забезпечення.

На фоні значного туристичного потенціалу Черкащини спостерігається гостра проблема забезпечення туристів необхідною інфраструктурою, тим більше, коли питання стосується туристів з особливими потребами. Вирішити цю проблему можна скориставшись зарубіжним досвідом будівництва молодіжних готелів (хостелів) [8, с.163-165], які (є більш прийнятними) більше відповідають потребам основного загалу відвідувачів (школярів, студентів, іноземців) та готелів з номерами для людей з інвалідністю. На даний момент питання надання туристичних послуг для інклюзивних груп туристів залишається відкритим у зв'язку з цілою низкою проблем: нестабільна економічна ситуація в країні, яка безпосередньо впливає на соціальний рівень українців; низький рівень доходів мало захищених соціальних верст населення (до яких, як правило, належить більшість людей інклюзивних груп); невідповідна міжнародним вимогам і стандартам матеріально-технічна база туристичного та курортно-санаторного напрямку; не готовність туристичних агенцій до роботи з інклюзивними туристами; недостатня кількість одиниць спеціального транспорту тощо.

Висновок. Враховуючи географічне положення, природно-ресурсний та рекреаційно-туристичний потенціал, історико-культурну спадщину Черкаської області, ми спробували розглянути адміністративно-територіальну область як експериментальний науково-дослідний майданчик для комплексного аналізу науково-теоретичних досліджень українських науковців і подальшого впровадження в практичну діяльність туристичної сфери області. Проаналізувавши праці вчених щодо використання культурної спадщини Черкащини як туристичного ресурсу, можна зробити висновок, що дані дослідження мають розрізнений характер та присвячені, здебільшого, поодиноким пам'яткам. Недостатньо висвітлений комплексний аналіз культурної спадщини краю як туристичного ресурсу. Мало популяризована робота туристичних агенцій, які вже мають певний досвід розробки туристичних маршрутів для окремих груп інклюзивних туристів. Тому, перспективним напрямом наукових досліджень є ґрунтовне вивчення та опис об'єктів природно-ресурсного та рекреаційно-туристичного потенціалу Черкащини, які можна буде використати в туристичній діяльності в роботі з інклюзивними туристами та залучення туристичних агенцій до розбудови нового туристичного напрямку в Україні як інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм.

Список використаних джерел

1. Архів археологічної інспекції управління культури і туризму Черкаської облдержадміністрації.
2. Гай Т. І. Уманський костюл Успія Богородиці: проблеми збереження та використання / Т. І. Гай // Черкащина в контексті історії України. – Черкаси, 2008. – С. 246–252.
3. Гарнік Т. М. Охорона, регенерація та використання архітектурного потенціалу в контексті розвитку історичного регіону (на прикладі Черкаської області): дис.. канд. архітектури: 18.00.01 / Т. М. Гарнік // Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури. – Харків, 2007. – 285 с.

4. Горбик В. О. Проблеми охорони культурної спадщини України на сучасному етапі / В.О. Горбик // Черкащина в контексті історії України. Матеріали Третьої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої проблемам охорони, збереження та використання історико-культурної спадщини. – Черкаси, 2008. – С. 8 – 12.
5. Лавриненко Н. П. “Золоте туристичне кільце” Чигиринщини // Черкащина в контексті історії України / Н. П. Лавриненко. – Черкаси, 2008. – С. 173–176.
6. Нераденко Т. М. Археологічна спадщина Черкащини в контексті розвитку туризму / Т. М. Нераденко // Черкащина в контексті історії України. – Черкаси, 2008. – С. 167–172.
7. Спіріна Т. М. Канів – ланка «Золотої підкови Черкащини» / Т. М. Спіріна // Черкащина в контексті історії України. – Черкаси, 2008. – С. 159 – 162;
8. Чепурний О. І. Туристична Чигиринщина: сьогодення і майбутнє / О. І. Чепурний // Черкащина в контексті історії України. – Черкаси, 2008. – С. 163–166.
9. Щербина М. М. Туристичні можливості села Лебедин (Шполянщина) / М. М. Щербина // Черкащина в контексті історії України. – Черкаси, 2008. – С. 218–223.

Список использованных источников

1. Архив археологической инспекции управления культуры и туризма Черкасской облгосадминистрации.
2. Гай Т. И. Уманский костел Успения Богородицы: проблемы сохранения и использования / Т. И. Гай // Черкасская в контексте истории Украины. - Черкассы, 2008. - С. 246-252.
3. Гарник Т. Н. Охрана, регенерация и использования архитектурного потенциала в контексте развития исторического региона (на примере Черкасской области): дис .. канд. архитектуры: 18.00.01 / Т. Н. Гарник // Харьковский государственный технический университет строительства и архитектуры. - Харьков, 2007. - 285 с.
4. Горбик А. Проблемы охраны культурного наследия Украины на современном этапе / В.А. Бугорок // Черкащина в контексте истории Украины. Материалы Третьей научно-краеведческой конференции Черкащины, посвященной проблемам охраны, сохранения и использования историко-культурного наследия. - Черкассы, 2008. - С. 8 - 12.
5. Лавриненко Н. П. "Золотое туристическое кольцо" Чигиринщины // Черкащина в контексте истории Украины / Н. П. Лавриненко. - Черкассы, 2008. - С. 173-176.
6. Нераденко Т. Н. Археологическое наследие Черкащины в контексте развития туризма / т. М. Нераденко // Черкащина в контексте истории Украины. - Черкассы, 2008. - С. 167-172.
7. Спирина Т. Н. Канев - звено «Золотой подковы Черкащины» / Т. М. Спирина // Черкащина в контексте истории Украины. - Черкассы, 2008. - С. 159 - 162;
8. Чепурной А. И. Туристическая Чигиринщина: настоящее и будущее / А. И. Чепурной // Черкащина в контексте истории Украины. - Черкассы, 2008. - С. 163-166.
9. Щербина М. М. Туристические возможности села Лебедин (Шполянщины) / Н. Н. Щербина // Черкащина в контексте истории Украины. - Черкассы, 2008. - С. 218-223.

References

1. Archive of the archaeological inspection of the Department of Culture and Tourism of the Cherkasy Regional State Administration.
2. Guy T. I. The Umansky Church of the Assumption of the Virgin: Problems of Conservation and uses / T. I. Guy // Cherkasy in the context of the history of Ukraine. - Cherkasy, 2008. - p. 246-252.
3. Garnik T.N. Protection, regeneration and use of architectural potential in the context of the development of the historical region (on the example of Cherkasy region): dis. Cand. Architecture: 18.00.01 / T.N. Garnik // Kharkov State Technical University of Construction and Architecture. - Kharkov, 2007. - 285 p.
4. Gorbik A. Problems of protecting the cultural heritage of Ukraine at the present stage / V.A. Hillock // Cherkasy in the context of the history of Ukraine. Materials of the Third Scientific and Local History Conference of Cherkasy, devoted to the problems of protection, preservation and use of historical and cultural heritage. - Cherkasy, 2008. - С. 8 - 12.
5. Lavrinenko N.P. "Golden tourist ring" of Chigirinschina // Cherkasy in the context of the history of Ukraine / N.P. Lavrinenko. - Cherkasy, 2008. - p. 173-176.
6. Neradenko T. N. The archaeological heritage of Cherkasy in the context of the development of tourism / t. M. Neradenko // Cherkasy in the context of the history of Ukraine. - Cherkasy, 2008. - p. 167-172.
7. Spirina T. N. Kanev - the link “Golden Horseshoe” / T. M. Spirina // Cherkasy in the context of the history of Ukraine. - Cherkasy, 2008. - p. 159 – 162.
8. Chepurnoy A.I. Tourist Chigirinschina: present and future / A.I. Chepurnoy // Cherkasy in the context of the history of Ukraine. - Cherkasy, 2008. - p. 163-166.
9. Shcherbina M.M. Tourist opportunities of the village Lebedin (Shpolyanshchina) / N.N. Shcherbina // Cherkasy in the context of the history of Ukraine. - Cherkasy, 2008. - p. 218-223.